

TEORIJA IN PRAKSA¹ PRESEK OB ŠTIRIDESETLETNICI

Povzetek. Članek predstavlja periodizacijo Teorije in prakse v štirih desetletjih njenega delovanja. Najprej predstavi razloge za ustanovitev revije in oriše politični kontekst njenega nastanka. Avtor uporabi kot kriterij stopnjo (neposrednega) političnega angažmaja in stopnjo (po formi) akademske ravni revije. V skladu s tem kriterijem razdeli dosedanje delovanje revije na tri obdobja: prvo obdobje od leta 1964-1972, drugo od 1973 do 1995 in tretje od 1996 do 2003. V prvem obdobju je revija uvajala nov model intervencije v politično razpravo in hkrati spodbujala razvoj strok v okviru Visoke šole za politične vede. V drugem obdobju se je bolj posvetila strokovnim člankom, plačevala pa je še davek ujetosti v politični sistem, v tretjem obdobju pa je že postala povsem akademska revija. Revija je odražala razvoj razmerja med stroko in politiko v Sloveniji in razvoj družboslovja zlasti v okviru sedanje Fakultete za družbene vede.

Ključni pojmi: Teorija in praksa, družboslovje, liberalizem na Slovenskem

Uvod

Teorija in praksa je družboslovna revija z najdaljšim stažem na Slovenskem. Prvzaprav je za področje političnih ved, sociologije, obramboslovja in kulturologije to edina revija. Podobne revije so orientirane bolj na druge vede npr. filozofijo in psihologijo (Anthropos), filozofijo, kulturologijo, antropologijo (Časopis za kritiko znanosti), ali predvsem na sociologijo (Družboslovne razprave), čeprav se tudi v teh revijah pojavljajo članki s področij, ki jih matično pokriva Teorija in praksa. Prva številka je izšla januarja 1964. Kljub vztrajnemu kljubovanju času si v vseh teh letih ni pridobila statusa in prepoznavnosti kot nekatere druge revije, npr. revija Perspektive v prvi polovici šestdesetih letih. Zakaj je temu tako? Enciklopedija Slovenije namenja reviji Sodobnost (1962 -) 147 vrstic, reviji Problemi (1962 -) 122 vrstic, reviji Perspektive (1960 - 64) 59 vrstic, reviji Prostor in čas (1969 -74) 45 vrstic, reviji Teorija in praksa (1964 -) pa borih 22 vrstic. Slabše sta jo odnesli samo še reviji Anthropos (1969 -) z dvanajstimi vrsticami in Časopis za kritiko znanosti

* Dr. Igor Lukšič, redni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

¹ Zahvaljujem se kolegu in profesorju dr. Stanetu Kranjcu za gradivo z empiričnimi podatki in pojasnila, kar je dodatno prispevalo k verodostojnosti besedila.

(1974 -) brez omembe. Zakaj Teorija in praksa ni bila tudi v širši, nedružboslovni javnosti prepoznana kot odmevna in pomembna revija v slovenskem prostoru? To je vprašanje, na katerega je odgovor možen samo v kontekstu kreiranja revije in slovenske percepcije sfere političnega, družboslovja in kulture oz. kulturniškega delovanja. Teorija in praksa je bila prva revija na Slovenskem, ki se je zavestno postavila na politično polje kot politično dejavna družboslovna revija. Dotedanje revije so svojo bolj ali manj politično držo zakrivale v kulturniško kritiške in filozofsko esejistične preobleke. To dejstvo je potrebno obuditi zato, ker je politika od leta 1991, ko se je Slovenija oblikovala kot samostojna nacionalna država, dobila na Slovenskem drugačen status. S tega stališča bo marsikatero dogajanje v zgodovini, vključno s Primožem Trubarjem, politikom in teoretikom politike in nikakor ne samo literatom, treba ovrednoti na novo.

Vladimir Kavčič se je lotil pregleda slovenskega revialnega tiska v letih 1952 - 1974. Kot odgovor na razpravo in že kar povelečevanje Perspektiv je predstavil tri revije iz sence javnega zanimanja: Mlada pota, Probleme ter Prostor in čas. V uvodu ugotavlja naslednje: "Iluzija o pomembnosti revialnega tiska je nedvomno spremljala slovenske izobražence še desetletja po drugi svetovni vojni, posamezniki oziroma manjše skupine pa so v to prepričani še danes. Saj so nekateri, recimo, kar pripravljeni verjeti, da slovenske samostojnosti ne bi bilo brez Nove revije, da je v istem krogu nastala tudi naša ustava, brez katere tudi parlamentarne demokracije ne bi bilo". (Kavčič, 2000: 51)

Nekateri krogi skrbijo za zgodovinski spomin, ki je predvsem njihov osebni spomin. Iz kroga Teorije in prakse te potrebe na tak način ni čutil nihče in tudi zato je Teorija in praksa ostala zunaj diskusije o svoji vlogi v javnem življenju na Slovenskem. Štirideseta obletnica revije je priložnost, da se ta dolg vsaj do neke mere poplača. Pri tem nas bo vodilo prepričanje, da se zgodovinski pogled ne more ustaviti zgolj na aferah ali standardnih relacijah, temveč mora izpostaviti tudi mukotrpen skriti posel, ki so ga številni posamezniki in znanstvene skupine ustvarjale daleč od sija odrskih luči in ki je vtkan v današnja stanja strok na področju družboslovja, še zlasti na Fakulteti za družbene vede. Da bi v celoti zadostili tej nameri, bi bilo treba opraviti obsežno raziskavo, kar pa zaenkrat ni bilo mogoče.

Ustanovitev revije

Teorija in praksa je nastala iz dveh glavnih vzgibov. Z današnjega stališča lahko kot prvega izpostavimo razlog akademske narave. Potem ko je bila ustanovljena Visoka šola za politične vede leta 1961 in je do diplome spravila prve diplomante v drugi polovici leta 1963, se je izkazala potreba po nadgradnji študija tudi s strokovno revijo. Za graditev strok, ki so se razvijale na Visoki šoli, je bila revija neizogibna. Politologija, sociologija, novinarstvo, nato tudi komunikologija in obramboslovje ter v devetdesetih še kulturologija so si morale šele izboriti akademski status. Številni so bili tedaj namreč prepričani, da nova šola ne prinaša v slovenski univerzitetni prostor nobenega novega potenciala, ampak ostaja zgolj v sferi politike in reprodukcije politične nomenklature. Strokovna revija je bila zato nujno orodje

in medij za prepričevanje strokovne javnosti, da se v okviru nove fakultete odvija strokovna in znanstvena dejavnost. Zaradi svoje narave je družboslovje nujno povezano s premišljanjem tekočih aktualnih dogajanj v družbi in politiki, zato si je revija tudi nadela ime Teorija in praksa. Ta prvi motiv je bil strukturne narave in usodnega pomena za razvoj strok na Visoki šoli ter za pripravo njenega vstopa v univerzo. Tako se lahko strinjamo z oceno profesorja Vlada Benka (2001), ki pravi: "Revija Teorija in praksa je zaorala globoke brazde v družboslovno publicistiko pri nas in zbrala okrog sebe širok krog znanstvenikov in javnih delavcev." Čeprav ta razlog v tistih časih ni bil tako močno izpostavljen v diskusijah, lahko danes za nazaj ugotovimo, da so se ključni akterji iz akademskih vrst ustanavljanja revije lotili predvsem iz tega razloga, saj so razvoj revije peljali prav v smer utrjevanja akademskih standardov. Pri tem je seveda jasno, da akademska naravnost nikoli ne pomeni izključenosti iz praktičnih procesov, temveč način, kako prispevati k njihovemu obvladovanju, kar je bilo za utrjevanje družboslovja na Slovenskem še posebej pomembno.

Drugi motiv za ustanovitev revije pa je bil politične narave². Pravzaprav je šlo za nadgradnjo visoke šole v smeri prevzemanja tudi intelektualne pobude pri vodenju države. S konceptualnega stališča je utemeljevanju potrebe po novi reviji najbližje Gramscijevo³ razumevanje civilne družbe, hegemonije in stranke.

Ker se je slovenska politična zgodovina odmikala trdni osi, ki jo za vsak narod predstavlja država, se je politika odvijala v glavnem v predpolitičnem prostoru, to je v korporativnih strukturah, kamor sodijo tudi strokovna združenja in kulturne revije. Revijalni prostor je bil na Slovenskem nadomestek strankarstva, hkrati pa je vsakemu političnemu subjektu nalagal, da se izrazi tudi v podobi revije. Moč revij tako ni le produkt odsotnosti strankarskega pluralizma v petdesetih in šestdesetih letih 20. st., temveč tudi bolj ukoreninjene strukture političnega na Slovenskem. Če je torej hotela Zveza komunistov učinkovito odgovoriti neki ideologiji, organizirani v krogu določene revije, je to lahko počela samo skozi formo revije. Nastopanje s pozicije oblasti ali eksplicitno poseganje iz sfere politike v revialno sfero se je v petdesetih in v začetku šestdesetih izkazalo za popolnoma neprepričljivo in po formi neustrezno početje politične sile, ki si je zadala za cilj, da bi bila vodilna v tedanji družbi. Seveda to spoznanje tedaj ni bilo splošno sprejeto, uspelo pa si je zagotoviti večinsko podporo.

Tudi ob ustanavljanju Teorije in prakse je bilo ključno razmerje moči političnih sil v tedanji vladajoči in vodilni politični sili Zvezi komunistov. V realnem političnem življenju so politična vodstva vedno razklana, če rečemo v Gramscijevem jeziku, tudi po dimenziji hegemonija - diktatura, vodenje - ukazovanje (zaščiteno z nasiljem). V začetku šestdesetih let je v Jugoslaviji v političnem boju po tej dimen-

² Zaradi teh dveh glavnih dejavnikov, ki sta vplivala na ustanovitev Teorije in prakse, jo Krefl (1994: 918) upravičeno imenuje "politično šolska Teorija in praksa".

³ Antonio Gramsci je pri razvijanju koncepta hegemonije in civilne družbe opozoril, da mora biti vladajoča politična sila hkrati hegemonika, torej vodilna. Pri vodenju pa je izpostavil več področij: kulturno, moralno, intelektualno in politično vodstvo. Pri njem je pojem stranke širši: "... časopis (ali neka skupina časopisov), revija (ali neka skupina revij) /je/ tudi 'stranka' ali 'frakcija stranke' ali 'deluje po določenih stranke'" (Gramsci, 1977: 1939). Pojem stranke Gramsci navezuje na problematiko intelektualcev, kot je tudi pojem intelektualcev navezal na pojem stranke in njene vloge pri izvajanju hegemonije.

ziji zmagala tista struja, ki se je zavzemala za vodilnostni pristop. Ta struja, ki je hotela okrepiti socializem s človeškim obrazom, je tudi ugotovila, da Jugoslavija potrebuje načrtno šolanje politične elite ali političnih voditeljev. V ta namen je v štirih republiških centrih ustanovila visoke politične šole, ki so se vse še v šestdesetih letih prelevile v fakultete in se otresle neposrednega političnega vpliva. Rezultat te zmage se je delno materializiral tudi v novi ustavi leta 1963, nato pa še v reformi obveščevalne službe in odstavitvi Rankoviča leta 1966. Sem sodijo tudi poskusi reform, ki jim je načeloval Boris Kraigher na zvezni ravni.

Pobudo za ustanovitev nove revije je vodil Stane Kavčič, ki je septembra 1963 iz sindikatov prišel na Centralni komite ZKS in prevzel ideološko področje. Ustanovljena je bila v kontekstu težav, v katere je vodstvo ZK zašlo pri razpravi v zvezi s spremembo usmeritve Perspektiv. Vodilnostni frakciji v ZK je postalo jasno, da se z ukinjanjem revij, torej z uporabo gole sile, ne bo dalo več zagotavljati legitimne oblasti in da bo ZK morala vzpostaviti tudi mehanizme za intelektualno vodenje. Teorija in praksa je torej začela svojo pot kot alternativa ozko kulturniški reviji in kot reviji, ki je od ZK popolnoma neodvisna. Kavčič naj bi v ustanovitvi nove revije "videl možnosti za omilitev ogorčenja "desnega" krila partije zaradi pisanja Perspektiv." (Repe, 1990: 92) Teorija in praksa je začela kot poskus, da ZK skozi redefinira svoj odnos do intelektualcev in intelektualnega dela ter da ideološko delo ne postavlja bolj ali manj kot propagando, temveč kot odpiranje prostora za dialog in kritiko kot predpogoj za politične reforme.⁴

Čeravno je prišla pobuda iz političnih logov, je takoj, ko se je Stane Kranjc in ekipa s takratne Visoke šole odločila za to, da sprejme izziv, začela razprava tudi o sedežu in izdajatelju revije. V igri so bile štiri opcije: revija bi lahko izhajala pri CK ZKS, pri državni založbi, lahko bi izhajala samostojno ali pri Visoki šoli za politične vede. Glavni pobudniki in snovalci revije so bili prepričani, da je za revijo, njen status in razvoj najbolje, da jo izdaja Visoka šola za politične vede. S tem je bila izbojevana pomembna bitka za dodaten akademski prostor strok, ki so se gojile na takratni Visoki šoli. Ta prostor je omogočal javno preverjanje strokovne in znanstvene dejavnosti na šoli in s tem dovoljeval strokam vpliv na družbeno in politično dogajanje, ki je družboslovju postopno utrjeval domovinsko pravico tudi v slovenski družbi in politiki.

Ustanovitev Teorije in prakse je uvedla nov tip razpravljanja v slovenski družbeni in politični prostor. Uveljavljala je povsem novo in zelo pomembno večdimenzionalnost. To je pomenilo predvsem preskok iz ekonomizma, ki je eden temeljnih postulatov vulgarnega družboslovja, v rezoniranje družbe in politike kot pojava sui generis. Če se je takoj po vojni zdelo, da so vse rešitve vezane zgolj na ekonomijo in ekonomske reforme, se je v začetku šestdesetih že uveljavilo spoznanje, da je teoretsko delo, sfero kulture, umetnosti in politike, nujno treba misliti in elaborirati posebej, ker med ekonomijo in drugimi sferami ni mehaničnih odvis-

⁴ Zdenko Roter (2003) v intervjuju za Mladino, na vprašanje, zakaj je Kavčič botroval ustanovitvi Teorije in prakse, odgovarja: "Prišel je do osebnega zaključka, da tako kot stvari stojijo, ne morejo več naprej. In da doktrina, ki jo je Kardelj utemeljil v vseh potankostih, ne more preživeti. Zato je poskusil domisliti koncept, ki bi bil še sprejemljiv za staro partijsko strukturo. Tudi Zvezi komunistov je potrebna neka revija, ki bo odpirala vprašanja pred uradnimi forumi. Kardelj je to z velikimi težavami sprejel..."

nosti v smislu vulgarizma, da pet ton več požete pšenice prinese pet ton več zave-
sti in civiliziranosti ali modernosti. Dokler vlada economicizem, je politika reduci-
rana zgolj na propagando in (prisilno) mobilizacijo ljudi, če pa ta ni rodila sadov,
je vodilna politična sila uporabila silo. Tej logiki se je Teorija in praksa že s svojo
ustanovitvijo zoperstavila. Hkrati je Teorija in praksa presešla kulturniško obra-
vnavo politične in družbene sfere, ki izpostavlja moralno formo in romantični
pogled na trdo realnost razmerij moči političnih sil. Zato se slednjemu pogledu
politika hitro začrta kot boj dobrega proti zlu ali v najboljšem primeru boj neoma-
deževanih proti oblasti.

Revija naj bi imela tako predvsem dvojno funkcijo: spreminjala naj bi razmerje
sil v Zvezi komunistov, s tem da bi utrjevala pot demokratičnim in novim idejam,
ter sočasno pomagala soustvarjati razmere v družbi, ki bi pomenile korak dlje k
demokratizaciji odnosov. Hkrati z izpostavljanjem družbene kritike pa naj bi pred-
stavljala prostor tudi krepitvi znanstvenega potenciala.

Stane Kavčič je takoj po prevzemu nove funkcije poklical Staneta Kranjca in ga
nagovoril za ustanovitev revije. Kranjc je k sodelovanju povabil Zdenka Roterja⁵ in
Adolfa Bibiča, Kavčič pa je za delo pri reviji nagovoril še nekatere politike, ki jim
je bilo blizu teoretsko-ideološko delo, kot so bili Sergej Kraigher, Vida Tomšič in
Joža Vilfan. Stane Kavčič je postal prvi glavni urednik, Stane Kranjc pa odgovorni
urednik Teorije in prakse. V prvem uredništvu so bili poleg imenovanih še Bogdan
Cepuder, Boris Majer, Lev Modic, Janez Stanovnik, Vinko Trček, Jože Zakonjšek in
Boris Ziherl. V delo uredništva so bili vključeni tudi trije odlični publicisti Albin
Mahkovec, Ivan Rudolf in Vinko Trinkaus.

Periodizacija štiridesetletnega obdobja

Razvrščanje delovanja revije v različne sklope je vedno rezultat določenih kri-
terijev. V našem primeru smo uporabili kriterij, po katerem se obdobja še najbolj
razlikujejo in to je linija, ki ima na eni strani visoko stopnjo (neposrednega) poli-
tičnega angažmaja in po formi nizko stopnjo akademske ravni, na drugi strani pa
nizko stopnjo (neposrednega) političnega angažmaja in po formi visoko stopnjo
akademske ravni. Ta kriterij torej ne vključuje toliko vsebinskih značilnosti besedil,
ki so jih v vseh obdobjih pisali akademiki in odlični publicisti. Upošteva pa hkrati
dejstvo, da se je v času velikega političnega angažmaja v reviji pojavljalo več politi-
kov in publicistov, medtem ko se v obdobju čiste akademske naravnosti revije
tovrstni avtorji zelo redki.

Po tem kriteriju lahko štiridesetletno delovanje revije razdelimo na tri dokaj
različna obdobja. Prvo obdobje je trajalo od leta 1964 do konca leta 1972, drugo od
leta 1973 do leta 1995, tretje pa od leta 1996 naprej. Prvo obdobje je bilo izrazito v
duhu naslova revije z močno ambicijo, da bi revija posegala v družbena in politič-
na dogajanja, hkrati pa dvigovala raven strok na takratni Visoki šoli za politične

⁵ Stane Kranjc in Zdenko Roter sta bila med prvimi študenti Visoke šole za politične vede, upisana leta 1961, diplomirala leta 1963. Oba sta ostala na šoli, doktorirala in se upokojila kot profesorja FDV v začet-
ku devetdesetih let.

vede. Drugo obdobje se začne z zamenjavo glavnega in odgovornega urednika in je vezano na bolj šibko ambicijo intervencije v politiko in družbo. Okrepi se proces profesionalizacije strok, ki je sledil prehodu Visoke šole za politične vede v Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo. V tretjem obdobju revija postane povsem znanstvena in se za družbena in politična dogajanja kot polja intervencije ne meni. Angažirana ostaja le kot refleksija družbenih in političnih tokov. Tudi to tretje obdobje je vezano na preoblikovanje fakultete, ki se je iz Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo preoblikovala in zato tudi preimenovala v Fakulteto za družbene vede.

Tabela 1: ŠTEVILO ČLANKOV, OBJAVLJENIH PO LETIH 1964-2003 v TEORIJ IN PRAKSI

Leto	št. člankov
1964	206
1965	224
1966	193
1967	212
1968	236
1969	211
1970	231
1971	224
1972	187
1973	138
1974	151
1975	165
1976	155
1977	158
1978	143
1979	254
1980	208
1981	233
1982	245
1983	289
1984	218
1985	236
1986	256
1987	235
1988	265
1989	247
1990	236
1991	185
1992	147
1993	148
1994	104
1995	90
1996	79
1997	77
1998	78
1999	72
2000	63
2001	65
2002	69
2003	58
SKUPAJ:	6.991

Na nek način tudi tabela 1 kaže v periodizaciji omenjena dva ključna preloma, saj je leta 1973 padlo število člankov tudi zaradi izgube zagona in iskanje novega kroga sodelavcev. Leta 1991 opazimo podoben upad, ki je vezan na dezorientacijo stalnega kroga tedanjih bolj publicistično usmerjenih sodelavcev. Ponovno drastičen upad števila člankov pa je posledica vpeljave znanstvene forme po letu 1995, ki je prinesla tudi daljše članke. Porast števila člankov v osemdesetih letih je posledica prihoda pomočnika glavnega urednika Ivana Hvale in njegovega dela.

Tako kot vsaka tipologija, tudi tu ni bilo mogoče ohraniti vse raznovrstnosti in pestrosti ter razlik v stališčih.

Prvo obdobje

Prva številka se začne z uvodnikom, ki ga je napisal Stane Kavčič, podpisalo pa uredništvo. Platforma nove revije izpostavlja, da vodilna politična sila "zaostaja za razvojem" in da je prav njej namenjena revija, njenemu "hitrejšemu zorenju in snovanju". "Mi želimo analitično, teoretično in publicistično obravnavati našo prakso." "Razumljivo je, da bo ob vsem tem naš odnos do problemov aktiven." "Predvsem pa nas zanimajo materialni temelji in objektivne zakonitosti naše družbe." Uvodnik se zavzema za spremljanje vsebinskih dogajanj na mednarodnem področju, s čimer bo tudi vodilnemu kadru dana možnost, da bo sledil premike v svetu. Uvodnik tudi ugotavlja, da vodilna politična sila ne more več delovati samo na osnovi dnevnega prakticizma ali celo improvizacije. Teorija in praksa nastopa v razmerah, kot ugotavlja uvodnik, v katerih je "naša nova družba že začela obnavljati samo sebe. Ni več otrok, ki ga je treba varovati in negovati ali voditi za roko, ampak je mladenič, ki pogumno gleda in koraka v svet." Osvežujoča in nova ideja je bila, da so "moč ideje, originalnost misli in moralno prepričanje tudi sile, ki včasih edine lahko premagajo silo!" Edino tako lahko vodilna politična sila idejno vodi družbo. Uvodnik prisega, da bo "kritičen pogled v našo konkretno stvarnost" "veljavni pravopis naše revije". Kritika, ki jo želi izpostaviti uvodnik je utemeljena na stališču tistih, ki menijo, "da je v nedrih naše družbe še več duhovnih sposobnosti in ustvarjalnih možnosti za to, da bi še hitreje napredovali v uresničevanju programa ZK,... da bi še hitreje in močnejše uveljavljali samoupravljanje in v njem delovnega in ustvarjalnega človeka... Zato je to kritika pogumnih, ki ne zapirajo oči pred otroškimi boleznimi naše družbe." V zaključku pa uvodnik izpostavi ugotovitve, da nosilci takšnih kritičnih misli čutijo, da so prevečkrat na slepem tiru "namesto da bi bili idejni vodja svojega okolja".

Današnjemu bralcu najbrž zveni dikcija staromodno, vendar je poznavalcu konteksta jasno, da že uvodnik polemizira s tako imenovano staro gardo, ki se je postavila na branike revolucije in dokončne zmage KPJ in ki se je hkrati zavzemala za odpravo sleherne kritike takratne družbe in politike. Teorija in praksa je v tem političnem kontekstu že z uvodnikom najavila osvežitev kot sistemsko imanentni kritik in ne kot zunaj sistemski kritik, kot je bilo ljubše tedanjim in kasnejšim kulturniškim krogom⁶.

Repe (1990: 45) poroča, da so bila velika nesoglasja prav zaradi vloge kritike. Kardelj je menil, da bi Teorija in praksa morala predvsem popularizirati in razlagati stališča ZK in biti "neke vrste priročnik, ki bi političnim aktivistom pomagal razumeti družbeno stvarnost. Pri tem bi bila sicer "konstruktivno" kritična, vendar naj ne bi imela prevelikih pretenzij." Prva preizkušnja je nastopila ob ukinitvi Perspektiv. V procesu ukinjanja Perspektiv je vodstvo ZK namenilo Teoriji in praksi posebno vlogo: "Revija Teorija in praksa naj poglobljeno obravnava določena idejna vprašanja, ki so se pokazala kot nejasna" (Repe, 1990: 74) Teorija in praksa je objavila podrobno analizo perspektivovstva, ki jo je prispeval Boris Majer, in se je v zaključkih ujemala s stališči vodstva Zveze komunistov.

Revija je že v tem obdobju načenjala tabu teme. Naj izpostavim zlasti diskusijo o stavkah in o mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji. Veliko tem je bilo namenjenih gospodarski reformi, samoupravljanju in tudi reorganizaciji ZK. Postopno so po bolj publicističnih člankih prodirali tudi znanstveni članki o posameznih akademskih disciplinah, ki jih je razvijala takratna Visoka šola za politične vede.

Leta 1966 je bila uvedena rubrika "Brez ovinkov", ki je ostro bičala nepravilnosti v družbi in hkrati gradila kriterije za družbeno kritiko. Pobudo zanjo je dal Stane Kavčič, uredniško pa je za njeno uveljavitev največ prispeval Zdenko Roter, ki je za to rubriko napisal tudi veliko člankov.

Leta 1967 je bil Stane Kavčič izvoljen za predsednika izvršnega sveta, na mestu glavnega urednika Teorije in prakse pa ga je zamenjal Stane Kranjc. Na Kranjčevo mesto odgovornega urednika pa je bil izvoljen Zdenko Roter. Izvoljeno je bilo tudi novo uredništvo.

Leta 1968 je uredništvo uvedlo rubriko Okrogla miza, ki je obravnavala številna takrat aktualna vprašanja in je bila izrazito dialoško naravnana. Obe rubriki sta bili dobro sprejeti, pri delu politikov⁷ pa sta bili povod za naraščajočo kritiko uredništva, ki se je stopnjevala do leta 1972, ko je prišlo v uredništvo do sprememb.

⁶ V obeh primerih gre seveda za dve povsem legitimni politični držbi: hegemonsko-vodilnostno na eni strani in avtonomaško na drugi. Prva se venomer drugi izkazuje kot oblasti prijazna, nekritična in apologetska, druga pa prvi kot na silo opozicionarska, nestrpna, sebična in nedoletna. Prva drža je zavestna mednarodne vpetosti in teže razmerja velesil, druga vidi samo nacionalni kontekst. Slovenstvo je prvi držbi od nekdaj pelo bojne pesmi, drugi pa prepevalo slavošpeve.

⁷ Med resnejše kritične odmeve lahko štejemo izstop Sergeja Kraigherja iz uredniškega odbora revije z utemeljitvijo, da ne more sodelovati pri urejanju revije, s katero uredniško koncepcijo se ne strinja. Omenil je več konkretnih primerov, med njimi tudi rubriko "Brez ovinkov". V letu 1969 je nestrinjanje s politiko revije vodstvo ZKS izrazilo tudi s tem, da je načrtovalo in pripravljalo izdajo svojega glasila z naslovom Politični magazin. Snubili so tudi številne sodelavce Teorije in prakse, vendar niso pridobili nikogar. Pobuda je bila umaknjena.

Leta 1969 je uredništvo organiziralo mednarodno odmeven kolokvij na temo Socializem in demokracija, na katerem so sodelovali kolegi iz šestih držav. Kolokvij je obravnaval predvsem ideje češke pomladi in s tem v zvezi perspektive razvoja socializma in demokracije. Revija je objavila referate in razprave v dvojni številki v slovenskem in v posebni številki v angleškem jeziku. To je bil doslej tudi edini angleški izvod Teorije in prakse v njeni zgodovini.

V prvem obdobju je revija dosegla svoj vrhunec v letih 1967 - 1972 z najvišjo naklado in največjo odmevnostjo v javnosti. Tedanji čas je bil naklonjen, bolj kot prej ali kasneje, svobodi pisane besede, dialoškosti, kritičnosti in ustvarjalnosti nasploh. To je bilo obdobje, ko je bilo največ kritičnih tekstov na račun vladajoče stranke in več tekstov o političnem pluralizmu.

V letih 1970/71 je revija objavila več kritičnih člankov o JLA in si s tem nakopala ostre odzive vrha JLA in KOS-a. Leto 1971 pa je bilo na nek način najbolj kritično in prelomno. Revija je objavila serijo aktualnih intervjujev z vodilnimi reformatorji v posameznih republikah Jugoslavije. Začelo se je s Stanetom Kavčičem, nadaljevali pa so s Savko Dapčević-Kučar s Hrvaške, Markom Nikezićem iz Srbije in Slavkom Milosavljevićem, sekretarjem CK ZK Makedonije. Intervjuje je opravil odgovorni urednik Zdenko Roter. To je bil za nekatere znak za preplah. Vsi imenovani so bili spoznani kot nosilci liberalizma in kasneje v tako imenovanem obračunu z nacionalizmom in liberalizmom zamenjani s svojih položajev.

Tedaj je revija izrazito in eksplicitno posegla v politična dogajanja tistega časa⁸. Pri tem pa ni zanemarila svojega znanstvenega poslanstva⁹. Omenim naj le vrsto člankov o religiji in tudi o RKC. V reviji je sodelovala večina afirmiranih družboslovcev, največ sociologov, politologov, ekonomistov in filozofov. Posebej velja izpostaviti povezave v mednarodnem prostoru, ki jih je revija razvila z objavami prevodov in s stiki z uredništvijem revij iz tujine. V tej vlogi je prednjačil Adolf Bibič s širokim znanjem in poznavanjem znanstvene družboslovne produkcije v tujini.

Na koncu prvega obdobja Teorije in prakse, ko sta ji načelovala Stane Kranjc in Zdenko Roter, leta 1972 uredništvo ugotavlja, da so se izogibali potiskati revijo v "destruktiven odnos do družbene stvarnosti in jo spremeniti v stekališče družbenopolitičnega opozicionizma." (TIP, 1972: 1509) Uredništvo posebej izpostavlja dejstvo, da revija "ni glasilo političnega foruma, niti glasilo fakultete" (TIP, 1972: 1512) in da je zato gradilo na odgovornosti posameznikov za napisano. Pred tem

⁸ Po praški pomladi leta 1968 je politično vodstvo Jugoslavije ugotovilo, da Jugoslavija zaostaja s procesi demokratizacije. Slovenski izvršni komite CKZKJ je naročil Stanetu Krancu izdelavo izhodišč za reformo SZDL. Pri delu sta sodelovala tudi Zdenko Roter in Janez Jerovšek. Iz tega je kasneje nastal dokument pod naslovom "SZDL danes", ki je med drugim prvič omenjal pluralizem interesov. Dokument je bil seveda deradikalizirana verzija izhodišč, saj je po vdoru Sovjetske Zveze na Češkoslovaško avgusta leta 1968 tudi potreba po demokratizaciji v Jugoslaviji in Sloveniji splahnela. Uredništvo je v podporo radikalnejšim stališčem v zvezi s pluralizacijo SZDL pripravilo okroglo mizo o demokraciji in političnem pluralizmu. Ta primer omenjam kot ilustracijo zavestnega delovanja glavnega in odgovornega urednika na področju politike, kar je bilo do tedaj, pa tudi poslej, v slovenskem revijalnem življenju izrazita izjema. Revija v tem prvem obdobju ni bila orodje ZK niti ne reformistične frakcije, temveč je iz sebe delovala in žarčila v prostor energije odprtosti in kritične misli.

⁹ V prvem obdobju je revija na leto objavila od 50 do 70 člankov uglednih znanstvenikov in raziskovalcev.

je uredništvo poskušalo ostre kritike na račun odprtosti in kritičnosti omiliti z objavo (ponatisom) članka Edvarda Kardelja. Šlo je za edino objavo Kardelja v dotodanjem obstoju revije. Kljub pripravljenosti na bolj spravljive tone uredništva se je izkazalo, da zmagovita politična garnitura obstoječega uredništva ni več priznala kot tistega partnerja, ki bi lahko uveljavljal vodilno idejno, moralno in intelektualno vlogo v novi konstelaciji političnih sil. S padcem Staneta Kavčiča kot simbolne točke slovenskega liberalizma, je padla tudi intelektualna opora njegove politike v Teoriji in praksi. Glavni in odgovorni urednik sta bila zamenjana, rez pa vendarle ni bil zelo radikalen, saj je Stane Kranjc postal predsednik sveta revije, član uredništva Adolf Bibič pa nov glavni in odgovorni urednik.

Pri prvem obdobju se bomo zadržali nekoliko dlje zato, ker je bilo s stališča revijalne in politične razgibanosti na Slovenskem to obdobje najbolj živo. Vloga Teorije in prakse v obdobju 1964-72 v zgodovini Slovenije ni ovrednotena. Zaslediti je nekaj analiz, vezanih na slovenski liberalizem (Repe, 1990) ali na perspektivostvo (Velikonja, 1996). Prvi pomemben razlog gotovo tiči v predstavi, da je bila Teorija in praksa režimska revija, katere glavna naloga je bila disciplinirati intelektualce in jih navajati k režimskemu razmišljanju in podpori politike zveze komunistov in aktualne vladajoče garniture. Ta predstava pa se napaja v duhovnem okviru, ki se je utrdil v obsežnem delu slovenskih kulturnih krogov, po katerem sta v petdesetih in šestdesetih letih vladala Partija in totalitarizem, sleherno nestrinjanje z Oblastjo (Partijo) pa je bilo prav in samo zato že herojsko dejanje. Pozornost je zato pritegovala lahko samo tista javna beseda, ki se je temu primerno postavila kot opozicija, sleherni beseda, ki je poskušala razbiti ta okvir in si izboriti posebno mesto, mesto za pluralizem pogledov ob prejšnjem relativiziranju dualne percepcije politike in javnega delovanja sploh, je padla v prazen prostor. Sčasoma je bila s strani Opozicije spoznana za režimsko, s strani režima pa za opozicijsko držo. Tudi Kreft (1994: 923) sprejema ta okvir: "Pač pa pojem "totalitarizem" sprejemam kot ustrezno oznako za situacijo in atmosfero, v kateri so delovale Perspektive. Iz številnih besedil in iz revijalne celote je jasno čutiti aktualnost totalitarizma kot vseprisotnega upravljanja v imenu Ideje, iz končnega poskusa, ki ga je uprizoril Stane Kavčič z znamenitim razgovorom v uredništvu, pa (kljub razliki med Kavčičem in Kardeljem, kar se tiče političnih metod in prijemov) povsem decidirano razgrnjene totalitarne prijeme kot izraz stremeljenja po popolnem obvladovanju." Tudi Vladimir Kavčič (2000: 53) ugotavlja, da se Perspektivam pripisuje posebno mesto zato, ker "je prav odnos do oblasti tista črta ločnica, ki Perspektivam zagotavlja lastnost opozicijskega lista, vse nasprotnike Perspektiv pa diskvalificira kot apologete enopartijske vladavine." Kavčič tudi ugotavlja, da so bile vse revije, ki jih je urejal in pri njih sodeloval, "v kritičnem donosu do uradne politike. Smisel našega delovanja je bil prav v iskanju poti, kako presegati to politiko, kako širiti prostor svobode in miselnega pluralizma." "Nenazadnje, vse naše delovanje je bilo tudi s strani politike diskvalificirano. Iz revije Problemi smo bili izgnani, da bi se v njej lahko naselili bivši perspektivovci, Prostor in čas pa je bil s strani politike onemogočen in diskvalificiran tudi s pomočjo ocen, ki jih je prispeval vodilni perspektivovec." (Kavčič, 2000: 53)

Teorijo in prakso je po tej predstavi ustanovil "likvidator" in "totalitavec" Kavčič, zato zanjo v kulturniško-kritičnem delu javnosti ni bilo dobre besede. To je bil en

njen izvorni greh, drugi pa, da naj bi objavljala predvsem članke aparatčikov in Partije. Glede prvega si Teorija in praksa ni opomogla v javnosti niti po padcu Kavčiča in zamenjavi glavnega in odgovornega urednika leta 1972, ko je bilo evidentno, da Kavčič ni pravo ime, ki bi poosebljalo totalitarizem. Glede drugega pa je najbrž tudi odveč dokazovati na empiričnem gradivu, kaj vse je Teorija in praksa v tistih letih dejansko objavila.

Drugi razlog je bil v tem, da je bila to tudi politična revija. Neposredno se je ukvarjala s poljem političnega, kar je bilo na Slovenskem tedaj velika novost. Dotedanje revije so bile literarne, kulturne, filozofske, mladinske, toda nobene neposredno politične, narejene zavestno za intervencijo v politično razpravo in analizo. Ta drža je najedla klasično slovensko stališče, da je sfera politike nevredna pretirane pozornosti, ker je moralno sporna, preveč manipulativna in manipulabilna ali po sodbi nekaterih celo nepomembna. Naj navedemo tu značilno stališče do politike. Kermavner (1994: 1005) je prepričan, da je za perspektivovstvo prednost in ne slabost, "da ni bilo eksplicitno politično." "Sam pač mislim, da je zgodovina dogajanja kulture, če ga razumem globalno... pomembnejša od historično politične; Heglova Fenomenologija duha od Napoleona oz. bitke pri Jeni. Politično socialna zgodovina je zame le pozunanjenje človekovega iskanja smisla - njegove verske razsežnosti -, s tem tudi alieniranje, saj se v nji smisel vse preveč veže na polaščanje, na gone in strasti, na pohlep in teror." Teren politike je zanj preveč podvržen "samoslepilom". Kermavner je tu precizno upovedal večinsko slovensko držo do politike in kulture. Teorija in praksa je npr. med ostrimi očitki prejela tudi "vseslovenski očiitek", da premalo ali celo nič ne piše o kulturi, da ji je bila kultura tuja. Teorija in praksa je pisala o kulturni politiki, ni pa se ukvarjala s kulturo na kulturniški način. O kulturi so razpravljali na različne načine številni vidni kulturni ustvarjalci tistega časa. Vendar to ni bilo dovolj in ustrezno zaradi preprostega dejstva, da je bila Teorija in praksa družboslovna revija, ki je analizirala družbo in politiko.

Tretji razlog je gotovo v tem, da Teorija in praksa ni na isti način razpihovala svojih težav z oblastjo in oblastniki, kot so to znale delati kulturniške revije. Teorija in praksa je bila v obravnavanem obdobju nenehno v ustvarjalnem dialogu z oblastjo, nenehno predmet kritike Kardeljeve linije, hkrati pa se je postavljala na Kavčičevo stran, če personaliziramo tedanjo politično razmerje sil. Ker je šlo za visoko politično socializirane ljudi, ki so zavestno posegali v politični in družbeni prostor, je bilo seveda nemogoče pričakovati kake nedoletne reakcije, ki bi izpričevale njihovo politično naivnost ali mladostniško trmoglavost, kot se je to venomer in vedno znova dogajalo na kulturniškem polu. Podobno tudi nihče ni opazil, da je "politika" zamenjala uredništvo Problemov in jih dala v roke bivših perspektivovcev. Od tedaj, kot ugotavlja Vladimir Kavčič (2000: 139), v Problemih niso več objavljali ustanovitelji problemov razen Pirjevca.

Četrty razlog tiči v konstelaciji uredništev revij tistega časa. Ustanovitev Teorije in prakse je padlo v obdobje, ko so hegemonijo določale Perspektive, in ker je revija imela do njihove drža kritično stališče, je bila in je še iz diskusije o drugi polovici šestdesetih in začetku sedemdesetih enostavno izrinjena kot nepomemben akter. Z obrambo Perspektiv so vse revije pravzaprav branile tudi poseben vzorec ali splošen koncept revij s posebnim položajem uredništev kot "lastnikov" revij.

Teorija in praksa kot novo ustanovljena revija vezana na Visoko šolo, ni bila v takšni emocionalni navezavi in zato brez tovrstnih občutkov. Razplet boja izza okopov revij, ki je bil značilen za prvo polovico šestdesetih, se je že proti koncu šestdesetih razelektril.

Peti razlog je bil v tem, da je bila za večino bralstva, ki je bilo takrat vendarle še daleč od družboslovne navajenosti, to razmeroma prezahtevna revija. Bila je zato bolj ali manj revija politično zainteresirane in gospodarske elite, kamor so se uvrščali tudi predstavniki tehnične inteligence. Anketa leta 1966 je pokazala, da tehnična inteligenca predstavlja v strukturi bralstva revije 13,5% (Kerševan, 1967). Teorija in praksa se tako ni prebila do src slovenstva, do srednješolskih učiteljev, zlasti slovenskega jezika in zgodovine, in do kulturnih delavcev, ki so močna socializacijska politična skupina pri reprodukciji zgoraj navedenih miselnih okvirov javnega življenja na Slovenskem.

Drugo obdobje 1973-1995

V letih 1973-1995 Teorija in praksa ni bila več tako tesno povezana s politično dejavnostjo oz. se je s premikom v bolj akademske razprave in s priobčevanjem zapisov družbenopolitičnih delavcev izključila iz kroga pomembnejših dejavnikov političnega dogajanja na Slovenskem.

Revija se je v tem obdobju usmerjala predvsem v dvig strokovne ravni, plačevala pa seveda tudi davek duhu časa. Še vedno smo lahko brali članke politikov, še vedno so bili politiki v uredniških odborih ali v svetu revije. Revija je bila del obstoječega političnega sistema in iz tega objema se ni mogla izviti. V celotnem obdobju, enkrat bolj drugič manj, je posegla tudi bolj neposredno v politične razprave, vendar to niso bili posegi uredništva kot celote, temveč samo posamezni članki ali komentarji sodelavcev.

Adolf Bibič je bil hkrati glavni in odgovorni urednik, Stane Kranjc pa je postal predsednik uredniškega sveta. Uredništvo so zmanjšali s 27 na 12 članov in uvedli svet. Odpravili so sekretariat uredništva, ki je štel sedem članov. Na nobeni od funkcij v okviru novih organov Teorije in prakse ni nastopal Zdenko Roter.

Uredništvo je po letu in pol delovanja predstavilo svojo vizijo v uvodniku. Kljub temu, da so razglasili, da revija "ni glasilo niti določene stroke ali skupine strok" (Uvodnik, 1974: 507), so hkrati obljubljali, da bodo glede na bližino FSPN dobile v njej "ustrezno mesto politološke, sociološke in komunikološke znanosti" (Uvodnik, 1974: 511). Sicer pa si je revija zadala cilj širiti marksistično teoretično misel in pospeševati njen razvoj. Poudariti velja njeno skrb za teorijo. Izpostavljena je bila tudi "praktičnost" revije, ki bo v tem, da "dobijo v naši reviji ustrezen prostor vsi tisti problemi, ki so povezani s preseganjem ozkih meja politične države in uveljavljanjem zgodovinskega procesa socialne emancipacije v izvirnem pomenu besede." (Uvodnik, 1974: 507) Uredništvo je obljubljalo kritično osvetljevanje družbenih procesov in kritično obravnavo tedaj največjih nevarnosti: funkcionalizma, dogmatizma, vulgarnega ekonomizma in ultralevičarstva, ki naj bi utrjevalo tehnokratske, birokratske, malomeščanske in anarhistične tendence. Uredništvo je še obljubljalo, da bo "revija uporabljala takšne izrazne oblike, ki bodo najbolj primerne, da pove tisto, kar je njena temeljna naloga." (Uvodnik, 1974: 511) Zagotavljali so,

da revija ne bo glasilo neke skupine, temveč "organski del naporov organiziranih socialističnih sil. Zato so globalni cilji teh sil, predvsem ZK, tudi cilji "Teorije in prakse". (Uvodnik, 1974: 511) V zadnjem stavku si je v skladu z duhom časa uredništvo naložilo težko breme, ko so zapisali, da je njihova odgovornost "veliko širša in usodnejša: je odgovornost pred celotnim socialističnim gibanjem v naši deželi." (Uvodnik, 1974: 521)

Uredništvo je celotno obdobje v resnici sledilo zastavljeni platformi. Prevladovala so notranje politične teme, vezane na novo ustavo. V sedemdesetih so bili v ospredju delegatski sistem, skupščinski sistem ter komunalni sistem. Revija je poročala tudi o dogajanjih v svetu, pri čemer je bil v središču zanimanja tretji svet in gibanje neuvrčenih ter dogodki v delavskem in socialističnem gibanju. Revija je v tem obdobju zaradi vpliva Adolfa Bibiča, kljub temu da je zastopala vse družboslovje, vendarle v večji meri izpostavljala politološke teme. V drugem obdobju je manj neposredno angažiranih člankov in čedalje več je, zlasti proti koncu obdobja, znanstvenih razprav, ki niso neposredno vezane na slovensko družbo. Teorija in praksa je bila veren izraz duha časa. Tako je v njej razbrati tudi velike premike in poskuse po spremembah, npr. z ustavnimi spremembami konec sedemdesetih let in nato v drugi polovici osemdesetih. Izrazi se tudi dilema ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih, ki je vezana na proces osamosvajanja Slovenije in proces pluralizma. Ta proces je vplival tudi na to, da so teme člankov postajale bolj akademske in da izginejo publicistični članki, v katerih se avtorji opredeljujejo do družbenih ali političnih dogodkov ali dogajanj. Revija je ob koncu drugega obdobja dozorela za svojo tretjo fazo.

V tem obdobju je šla revija skozi več sprememb, ki pa niso bistveno vplivale na razmerje, ki smo ga izpostavili v kriteriju za periodizacijo. Leta 1978 so uvedli več odgovornih urednikov: Maca Jogan, Joco Klopčič in Boštjan Markič. Struktura sveta in uredništva se ni bistveno spreminjala. Od leta 1981 je bil Adolf Bibič ponovno glavni in dogovorni urednik, uvedena pa je bila funkcija pomočnika urednika, ki jo je opravljal Ivan Hvala. Predsednik sveta revije je postal Boris Majer. Hvala je od leta 1984 opravljal funkcijo namestnika glavnega in odgovornega urednika. Ivan Hvala je tedaj pomembno dvignil operativnost uredništva.

Leta 1986 je glavni in odgovorni urednik postal Andrej Kirn, ker je Adolf Bibič postal predstojnik sveta Marksističnega centra CK ZKS. Od leta 1986 v uredništvu ni več politikov, ampak samo še ljudje iz akademske sfere. V uredništvu so bili pretežno člani kolektiva Fakultete za politične vede in novinarstvo, izmenjevali pa so se tudi profesorji s Filozofske, Ekonomske in Pravne fakultete. Svet se je preoblikoval. Člani so bili delegirani od ustanovitelja in družbene skupnosti, Kulturne skupnosti Slovenije, univerz v Ljubljani in Mariboru, delegatov FSPN in sodelavcev revije.

Leta 1988 je glavni in odgovorni urednik Teorije in prakse postal Boštjan Markič, ker je Andrej Kirn zaradi zdravstvenih razlogov odstopil, uredniški odbor pa je ostal nespremenjen. Prav tako je bistveno nespremenjen ostal svet revije.

Leta 1990 je dozorelo spoznanje, da Teorija in praksa potrebuje svežo kri. S tem namenom sta bila v uredništvo vključena Igor Lukšič in Ljubica Jelušič, poslovil pa se je edini preostali član uredništva od ustanovitve dalje Adolf Bibič.

Teorija in praksa je začela leta 1992 izdajati tudi knjižna dela. Iz tega se je kasneje razvila založba Teorija in praksa, ki jo je zasnoval in vodil Ivan Hvala do svoje upokojitve leta 2003.

Po Kardeljevi smrti leta 1979 je Teorija in praksa izdala obsežen izbor iz njegovega opusa v trojni številki, po smrti Josipa Broza Tita pa še izbor iz Titovih del, prav tako v trojni številki leta 1980.

Ob deseti obletnici leta 1974 revija ni opazila razloga za omembo ali praznovanje.

Leta 1983 je v zadnji številki letnika, na predvečer praznovanja dvajsete obletnice, predsednik sveta revije Boris Majer napisal uvodnik. Celotna številka je bila v osrednjem delu posvečena razpravam o razmerju med teorijo in prakso. Majer uvodoma ugotavlja, da je prispevek Teorije in prakse k izkušnji, da brez teorije ni revolucionarne prakse velik, nikakor pa ne prevladujoč v razvoju naše družbe. "Vendar pa so bila protislovja, s katerimi se je spopadala naša družba v zadnjih dvajsetih letih in ki se v zadnjem obdobju še zaostrujejo, vseskozi v središču pozornosti revije, njeni sodelavci pa so po svojih močeh skušali prispevati k njihovemu razreševanju." (Majer, 1983: 1595)

V intervjuju Franc Šetinc, tedaj predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Socialistične republike Slovenije, v isti številki ocenjuje: "Teorija in praksa je našla svoj prostor. Ni senzacionalistična in tudi ne išče cenene popularnosti. Ko jo začenaš prebirati, te spodbuja k razmišljanju. Resno znanstveno in publicistično analizira pojave v naši družbi, v sodobnem socializmu in v sodobnem svetu sploh in s tem prispeva k oblikovanju aktivne politične kulture." (Šetinc, 1983: 1623)

V uvodu v tematski sklop na temo razmerja med teorijo in prakso uredništvo ugotavlja, da "revija združuje predvsem raziskovalce s področja družbenih ved, deloma tudi naravoslovce in javne delavce z različnih področij družbene prakse." "Izhajamo iz prepričanja, da bo jugoslovanska družba dolgoročno napredovala le, če ji bo uspelo povezovati teorijo in prakso, znanost in politiko. Premagovanje kratkovidnega pragmatizma je tudi danes - in morda posebej danes - še kako aktualno." (TIP, 1983: 1624)

Urednik Boštjan Markič je v uvodu v trideseti letnik leta 1993 zapisal nekaj misli o preteklosti revije in o njenih usmeritvah v naslednjem desetletju. Na začetku ugotavlja, da je za družboslovno revijo spodobno že samo dejstvo, da zdrži tako dolgo dobo. Opozoril je na dejstvo, da je politika posegala v strukturo organov uredništva in s tem dokumentiral trditev, da je bila revija pogosto tudi "moteč družboslovni izrastek v odnosu do politike" (Markič, 1993: 3). Markič ugotavlja, da "del naslova revije "praksa" v konceptu revije nima tiste konotacije, ki jo reviji morda vendarle še kdo pripisuje. Danes se politika vedno bolj profesionalizira in je zato sociološka, politološka, komunikološka analiza družbene prakse v razmerah političnega pluralizma dobrodošla vsem tistim političnim premišljevalcem in upravljalcem, ki sodijo, da jim je družbeno posredovana - lege artis - analiza "prakse" pomembna odlaga za njihovo poklicno delovanje." Izpostavlja interdisciplinarnost revije, željo po polemčnosti, bralnost (ugotavlja da je naklada 2.600 izvodov), izpostavlja njeno študijsko in pedagoško poslanstvo in zavezo za dvig kvalitete z uvedbo recenzentskega postopka.

Revija je tem ciljem sledila do odhoda Boštjana Markiča, ko ga je v začetku leta 1994 prehitela smrt. Markič je bil zelo agilen urednik, ki je v revijo vložil veliko energije. Revijo je vodil ravno v času velikih premikov tako znotraj znanstvene skupnosti kot fakultete in še posebej politične skupnosti v Sloveniji in v mednarodnih razsežjih. Procesi individualizacije, karierizacije, depolitizacije in postopno poslavljanje in odhod generacije ustanoviteljev fakultete in revije so vplivali tudi na Teorijo in prakso. Markič je s svojo ekipo jasno zaznal te spremembe, vendar mu je za odločnejši prelom zmanjkalo moči. Za glavnega urednika je bil za dobro leto imenovan France Vreg.

Tretje obdobje 1996-2003

Odločnejše spremembe v politiki revije so se tako lahko dogodile šele z novo generacijo. Leta 1995 je mesto glavnega urednika prevzel Igor Lukšič. V uredništvo so bili imenovani mlajši kolegi, vsi s Fakultete za družbene vede: Marko Lah, Ivan Bernik, Anton Grizold, Vlado Miheljak in Breda Luthar. Starejši kolegi, bivši uredniki revije, so bili imenovani v svet revije, ki ga od tedaj vodi Zdravko Mlinar. Uredništvo je prve številke naredilo še po vzoru prejšnjega obdobja, nato pa se je odločilo za korenitejše spremembe.

Vse družboslovne in kulturniške revije so bile tudi z načinom financiranja prisiljene, da se posvetijo bolj neposrednemu poslanstvu, to je razvoju strok in komuniciranju v znanstveni skupnosti. Politična sfera je oblikovala bolj eksplicitne politične akterje in profilirala politične časnike. Tipu pisanja zgodnje Teorije in prakse je tako zmanjkalo prostora.

Revija je spremenila zunanjo podobo. V naslovu je izpostavila teorijo, prakso pa postavila v senco. Revija je tudi po obliki postala znanstvena revija in začela dosledno spoštovati recenzentski postopek. Vsak članek je opremljen s povzetkom in ključnimi pojmi ter z njunim prevodom v angleški jezik. Članki so opremljeni tudi s kategorizacijo. S tem se je ustvarila tudi preglednost, potrebna za vnašanje podatkov v sistem COBISS.

Revija od leta 1996 izhaja v šestih številkah in šestih zvezkih. Pred tem je izhajala v 12 številkah, število zvezkov pa je variralo od šest do enajst. V devetdesetih pa se je tudi iz finančnih razlogov utrdilo pravilo, da je revija izhajala v dvojnih številkah.

Leta 1997 je revija dobila tudi mednarodni uredniški sosvet, v katerega so bili imenovani ugledni družboslovci, ki sodelujejo s slovenskimi kolegi in so bili voljni sprejeti to vlogo. Sosvet je do danes ostal nespremenjen.

Revija se referira v ustreznih podatkovnih bazah za področje politologije in sociologije, ni pa se ji uspelo uvrstiti v sistem Social Science Citation Index, kar pomeni, da avtorji, ki objavljajo v reviji niso dovolj citirani, pa tudi revija ni dovolj citirana v mednarodnem prostoru. Takšno stanje je vezano na vztrajanje uredništva, da revija objavlja članke samo v slovenskem jeziku, ne pa tudi v angleškem jeziku, kar je bila določeno obdobje praksa revije. Hkrati pa je takšno stanje vezano tudi na stanje družboslovja v svetu, ki je vezano na položaj nacije v mednarodni delitvi dela in na mednarodnem političnem prizorišču. Merilo citiranosti tudi iz tega razloga ne more biti prevladujoči, kaj šele edini kriterij kakovost družboslov-

ja in revije. Tako ima Teorija in praksa predvsem funkcijo vpeljevanja mlajših kolegov v svet prve objave. Pomembno njeno mesto je prenos znanja iz tujine v slovensko področje, za kar so reviji hvaležni predvsem študentje in dijaki gimnazij.

To je bila posledica ugotovitve, da revija ne more več dihati s slovensko družbo in politiko na tako neposreden način, kot je to počela v preteklih obdobjih. Neposredni vpliv na družbena in politična dogajanja je revija opustila, saj so se že v velikem obsegu namnožile publicistično usmerjene revije, Teorija in praksa pa se je usmerila na komuniciranje znanstvene skupnosti s samo sabo in služila uveljavljanju, zlasti mlajšim sodelavcem na univerzi. V prvem obdobju je zavladovala skorajda kriza, ko že uveljavljeni kolegi, zlasti pa redni profesorji, ki jih spremenjeni kriteriji na univerzi niso več zavezovali k objavljanju, niso objavljali v reviji. Številni se so odločali za zbornike raziskovalnih skupin, tako da so s tem bolj ugodili kriterijem ministrstva, odgovornega za področje znanosti, hkrati pa so se izognili strogemu recenzijskemu postopku, ki ga je revija uveljavila in utrdila. Odločanje za zbornike tudi omogoča neposredno preslikavo hierarhije iz raziskovalnega prostora v zbornik, medtem ko objavljanje v reviji takšnega avtomatizma ne prenese. Skratka, kriteriji financiranja raziskovalnega dela in kriteriji za napredovanje na univerzah ter utrjevanje strukture raziskovalnih skupin so pustili močno sled tudi na objavah v Teoriji in praksi.

Revija je prešla na obsežnejše tematske bloke ali številke, ki jih urejajo tudi gostujoči uredniki. Teme diktirajo predvsem raziskovalni in znanstveni interesi, kar pomeni, da so v reviji bolj izpostavljene stroke, ki se razvijajo, manj pa tiste, ki stagnirajo. V revijo se preslikava tudi moč posamičnih podiplomskih študijev, saj študiji, ki imajo ambiciozne študente in ki so že utrjeni polnijo strani Teorije in prakse, medtem ko študijev, z manj ambicioznimi študenti, v reviji niso prisotni.

Zaključek

Periodizacija je ključni zastavek pričujočega članka. K tej razpravi služi tudi pregled strukture naročnikov, ki se je spreminjala v skladu s spremembo ključne funkcije revije. Struktura naročnikov kaže, da so individualni naročniki skoraj povsem izginili, da so ostale le še nekatere institucije in da je veliko povpraševanje po elektronski verziji revije, po čemer povprašujejo predvsem dijaki in študentje. Slednje se je izkazalo takoj po prenosu vsebin revije nekaj zadnjih letnikov na domačo stran knjižnice Jožeta Goričarja. Teorija in praksa je imela konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let okrog 6000, v sedemdesetih, v začetku osemdesetih okrog 4.500 nato pa je število naročnikov začelo upadati do 2.600 v letu 1993 in 900 v letu 2003. Ta proces kaže na to, da reviji grozi, da bo v klasični tiskani obliki odmrla. Zanimanje za njeno tiskano obliko je splahnelo, narašča pa zanimanje za njeno rabo v elektronski obliki.

Na osnovi dosedanjega raziskovanja Teorije in prakse in njenega vmeščanja v javni prostor je postalo jasno, da do sedaj razviti modeli preučevanja vloge revij na Slovenskem niso ustrezni, ker je Teorija in praksa zlasti v prvem in velik del drugega obdobja odstopala od revij svojega časa in je zato od vseh nastavljenih kontek-

stov izpadla. Model kultura-politika, opozicija-oblast, totalitarizem-demokracija (svoboda) je za pozicioniranje revije neustrezen, saj preveč splošči njeno podobo ali jo spravi celo v eno samo dimenzijo. Znotraj uveljavljenih modelov je preučevanje Teorije in prakse v resnici nepotrebno, saj naj bi se vsa njena vloga že izčrpala v analizi enostrankarskega sistema. Za razumevanje drže, ki jo je razvijala Teorija in praksa, je zato treba uporabiti bolj subtilne koncepte, ki so toliko zahtevni, da bo treba vzpostaviti nov kontekst razumevanja političnega, kulturnega, kritičnega in procesa demokratizacije v šestdesetih in začetku sedemdesetih let. Pri tem bo treba upoštevati ne le nacionalne okvire, temveč tudi kontekst Jugoslavije in mednarodnih razmerij. Podrobna analiza bo morala upoštevati tudi ključne spremembe v strukturi družbe in politike, medijskega prostora, načinov komuniciranja v politični in znanstveni skupnosti ipd.

Na osnovi pregleda štiridesetletne bere Teorije in prakse pa lahko vendarle zatrdimo, da je revija vplivala na razvoj družboslovja na Slovenskem, da je sledila profesionalizaciji družboslovnih disciplin, sledila ključnim dilemam in rešitvam v znanstveni skupnosti in se seveda prilagajala tudi na nove razmere. Dolga obdobja je bila zelo pomemben študijski vir za študente družboslovja, zlasti na Fakulteti za družbene vede in njenih predhodnicah. Odslikavala pa je hkrati tudi raznovrstnost pogledov na razvoj družbe in politike na Slovenskem in v Jugoslaviji.

LITERATURA

- Benko, Vlado (2001): Govor ob 40. obletnici Fakultete za družbene vede. Neobjavljeno. Arhiv FDV.
- Gramsci, Antonio (1977): Quaderni del carcere. Einaudi, Torino.
- Kavčič, Vladimir (2000): Slovenski revialni tisk 1952 -74. Borec, št. 579-582.
- Kermavner, Taras (1994): Perspektivovski svet v perspektivovski dramatiki. Borec, št. 535-537. Ljubljana.
- Kerševan, Marko (1967): Bralci o reviji. Teorija in praksa, št. 3.
- Kreft, Lev (1994): Perspektive in položaj inteligence v socializmu. Prvi del. Borec, št. 535-537. Ljubljana.
- Majer, Boris (1983): Vizija in stvarnost. Teorija in praksa, št.12.
- Markič, Boštjan (1993): Revija Teorija in praksa pred novimi izzivi. Teorija in praksa, št. 1-2.
- Repe, Božo (1990): Obračun s Perspektivami. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Roter, Zdenko (2003): Od NOB do UP. Intervju. Mladina, št.40.
- Šetinc, Franc (1983): Smo kos izzivom časa? (intervju), št. 12.
- Uvodnik uredništva. Teorija in praksa, št. 1., 1964.
- Uvodni uredništva. Teorija in praksa, št. 6, 1964.
- Uvodnik uredništva. Teorija in praksa, št. 12, 1972.
- Uvodnik. Uredniška zasnova. Teorija in praksa, št. 5-6, 1974
- Velikonja, Mitja (1996): Družbenokritični dialogi slovenskega perspektivstva. Borec, št. 551-552